

Talennetta HauheRekin
20.7.1955 Jaana Pietilä

MUSEOVASTO
RAKENNUSHISTORIAN
OSASTON ARKISTO

Kertomus Kosken Hl. vanhan kirkon kaivauksesta 13-20.6.1962.

Viime kesäisen tarkastuksen perusteella (vrt. kertomus 26-27.6.1961) suoritettiin Kosken Hl. vanhan kirkon raunioilla kaivaustöitä. Työvoiman järjesti Koski-Seura osittain palkkaamalla, osittain panemalla toimeen talkoot. Kaivaustyöt aloitettiin 13.6. kirkon eteläseinustan keskivaiheilta. Tarkoitus oli tänä kesänä kaivaa esiin ainoastaan kirkon ulkoseinät ja jatkaa töitä kirkon sisäpuolella ensi kesänä. Kaivaustyö lopetettiin 20.6., jolloin kirkon ulkomuuri oli saatu esiin.

Kosken kirkko on kahdeksankulmainen. Se on alkuaan sijainnut kahden joenhaaran välissä, joista eteläinen nykyisin on täysin soistunut. Pohjoispuoleisessa haarassa on edelleen jonkin verran vettä ja sen läheisyydessä on perimätiedon mukaan uhrilähde. Lähteestä onkin löydetty runsaasti rahoja. Kun se tänä kesänä muodostettiin kalankasvatustalammeksi, löytyi kaivaustöiden yhteydessä ruuhi. - Kirkon itäpuolella on kiviaidan ympäröimä kirkkotarha. Kiviaidasta on säilynyt n. puolimetriä. Kirkkotarhan sisäpuolella on ainakin kaksi selvästi havaittavaa rakennusjäännettä.

Kirkon kaivaustyö aloitettiin siis eteläseinustan keskivaiheilta, koska seinä tässä oli parhaiten näkyvissä. Aluksi kaivettiin n. 1 m:n levyinen kaista alkuperäiseen maantasoon saakka. Tästä edettiin sitten sekä itään että länteen. Kaivaus-
oja tehtiin n. 3 m levyiseksi.

Kirkon muureilla kasvoi runsaasti pihlajia ja tuomia. Niistä kaadettiin kaikki, jotka häiritsivät kirkon ulkopuolista kaivamista. Länsipäätyyn ja pohjoisseinälle jouduttiin jättämään jokin kanto, koska niiden poistaminen olisi rikkonut muuria;

juuret olivat näet tunkeutuneet verraten syvälle muurin sisään. Kannot tullaan poistamaan typpihapolla.

Kaivetussa maassa oli päällimmäisenä n. 20-40 cm paksuinen turvekerros. Sen alla oli laastin sekaista hiekkaa, tiilen palasia, seinistä pudonneita kiviä sekä saumakiviä. Alkuperäinen maanpinta tuli esille n. 1-1,5 m seinän yläpinnan alapuolelta. Seinien anturamuurit menivät kuitenkin tätä tasoa alemmaksi. - Seinäkiviä on melkoisella varmuudella aikojen kuluessa kuljetettu pois rauniosta, koska niitä lopultakin oli suhteellisen vähän. - Eteläseinän länsiosassa, n. 4,80 cm seinän itäreunasta, oli n. 3 m levyisellä alueella erittäin runsaasti tiilimurskaa ja laastin palasia. Kaikesta päätellen on tällä paikalla ollut tiiliporttaali, joka on romahtanut. Samantapaista rakennussoraa oli myös kirkon luoteisviistoksen keskivaiheilla, jossa ilmeisesti siis on ollut ikkuna. - Kivien sijainnista voitiin päätellä, että ainoastaan pohjoisseinä on kaatunut yhdellä kertaa, muut seinät ovat sortuneet vähitellen.

Eteläseinä on n. 17 m mittainen. Sitä on säilynyt n. 1-1,30 m, ts. 1-2 livikerrosta. Kivet ovat kooltaan verraten suuria, enimmäkseen lohkottuja. Kuitenkin seinässä on muutama luonnonkivi. Kysymyksessä on sekä harmaa- että punagraniitti. Kivet on muurattu melko levein saumoin ja saumakiviä on käytetty erittäin runsaasti. - Laasti on valkeaa ja siinä on runsaasti hiekkaa.

N. 4,80 m seinän itäreunasta on muuri selvästi tehty matalammaksi kuin seinän muissa osissa. Tämän matalamman osan leveys on n. 3 m. Tästä kohden löytyi lisäksi runsaasti tiilimurskaa, joten kysymyksessä on siis oviaukko. Mitään ase-

huoneeseen viittaavia rakenteita ei kuitenkaan toistaiseksi voinut havaita. Oviaukko jätettiin tarkemmista tutkimuksista kunnes kirkon sisäpuoli saadaan kaivettua.

Eteläseinän kaivauksessa löydettiin joukko tiilejä. Tiilimittoja:

? x 15 x 9,5 cm	? x 13,5 x 8 cm	
? x 15 x ?	? x 13 x 10	
? x 15 x 8	? x 12,5 x 7,5	tumma
? x 15 x 8,5	? x 11 x 8,5	
? x 15 x 9,5	? x ? x 9,5	4 kpl.
? x 14,5 x ?	? x ? x 10	
? x 14,5 x 10,5 tumma	? x ? x 9	2 kpl.
? x 14 x 10,5 tumma	? x ? x 8,5	3 kpl.
? x 14 x 14 2 kpl.	? x ? x 7	
? x 14 x 9		
? x 14 x 7,5		
? x 14 x 8,5		

Väritään tiilet ovat vaaleanpunaisia. Muototiilejä ei toistaiseksi löytynyt.

Eteläseinän ja kirkon kaakkoisviistoksen välinen kulma on ehjä, jota vastoin seinän ja lounaisviistoksen välinen kulma on rikkoutunut.

Eteläseinän anturamuuri on n. 110-150 cm seinän yläreunan alapuolella. Leveydeltään antura on n. 50-85 cm ja sen korkeus on n. 20-40 cm; ts. se on vain noin yhden kiven paksuinen. Anturamuuri on tehty erikokoisista kivistä, joista osa on lohkottuja, osa luonnonkiviä. Tekotavaltaan anturamuuri on erit-

täin heikko. Suuret anturakivet menevät seinän alareunan alle, mutta osa kivistä, edellisistä pienempiä, on muurattu varsin naisten anturakivien väliin, jotta anturamuurin yläpinta saataisiin tasoitetuksi. Lisäksi seinän alareunan ja anturamuurin väliin on muurattu pieniä, nyrkin kokoisia kiviä tilkitsemään anturan ja seinän alareunan välistä saumaa. - Anturamuuri on seinän länsiosassa rikkoutunut; itäreunassa antura sitä vastoin on säilynyt ehjänä.

Kirkon kaakkoisviistos on n. 6 metrin mittainen. Seinää on säilynyt n. 130-200 cm. Viistoksen muuraustavassa ei sinänsä voinut eteläseinään nähden havaita suoranaisia eroja. Kivet ovat osittain lohkottuja, osittain luonnonkiviä. Saumoissa on runsaasti saumakiviä. Laasti on ehkä hieman valkoisempaa ja hienorakeisempaa kuin eteläseinän laasti.

Kaakkoisviistoksen anturamuuri on n. 60-80 cm levyinen ja tekovaltaan eteläseinän tapaan heikko. Viistoksen kaakkoispäässä antura kuitenkin on parempi ja sen alla on vanhempia rakenteita (vrt. itäseinä). - N. 150 cm viistoksen kaakkoispäästä työntyy alkuperäisen maan yläpinnan tasosta muurista ulos n. 50 x 60 cm suuruinen kivi, joka poikkeaa täysin anturan muista kivistä.

Kirkon itäseinä on n. 7 metrin pituinen ja seinää on säilynyt n. 140 cm. Pintamuuria on kuitenkin säilynyt vain n. 80-100 cm eli yksi kivikerros. Yläpuolelinen osa muurista on ydinmuuria. - Seinän kivet ovat neliömäisiä ja suurimmaksi osaksi lohkottuja. Saumut ovat leveydeltään vaihtelevia eikä saumakiviä ole käytetty samassa määrin kuin eteläseinässä.

Itäseinällä on erittäin vahva anturamuuri. Se ulkonee seinäpinnasta n. 40-60 cm ja se nousee voimakkaasti pohjoista kohti. Anturamuurin korkeus on 150 cm ja heti alempien peruskivien alapuolelta nousee pohjavesi. Anturakivet ovat kooltaan seinäkiviä pienempiä, mutta kauttaaltaan lohkottuja. Anturassa ei ole käytetty laastia, vaan kivet on sidottu toisiinsa savella.

Anturamuuri jatkaa kulkuaan kohti pohjoista ohi kirkon itäseinän ja koilliskulman n. 4,20 m ja kääntyy sitten suoraan länteen yhtyen kirkon pohjoisseinän ja koillisviistoksen välisestä kulmasta lähtevään kirkkotarhan kiviaitaan. Viimeksi mainittu anturan osuus on n. 1,80 m mittainen. Rakennelman koilliskulmassa on lisäksi suuri kulmakivi. - Tekotapansa puolesta rakennelma noudattaa anturamuuria. Sen tarkkaa korkeutta ei kaivauksen tässä vaiheessa saatu selville. Vaikuttaa siltä, että rakennelman seinien sisään jäävä tila olisi massiivinen. Itäpäädyn anturamuuri ulkoni samaan tapaan myös etelään päin n. 1 m matkan ja kaakkoisviistoksen antura nousi tämän rakennelman päältä. - Rakennelman tarkoitusta on tässä vaiheessa vaikea määritellä. Ilmeisesti kysymyksessä on kirkon nykyistä vanhemman asun jäännös. Toinen mahdollisuus on että kysymyksessä on kontrefori. Asia voidaan kuitenkin ratkaista vasta kun kirkko kokonaan on kaivettu esiin.

Kirkon itäpäädyn kaivauksessa tuli esille jokunen luuranko. Arkut olivat täysin maatuneet ja ne saattoi havaita vain tummina, maatuneina viiraina. Ruumiit ovat itä-länsisuunnassa, pää länteen päin. (Kaivauksessa paljastuneet luut koottiin yhteen ja ne kuopattiin kirkkotarhaan.)

Itäpään kaivauksessa löytyi muutama tiili. Tiilimittoja:

? x 15 x 9 cm

? x ? x 10

? x ? x 9,5

? x ? x 9

? x ? x 8

? x ? x 7

Kirkon koillisviistos on n. 6 metrin mittainen ja anturan päällistä muuria on säilynyt 80 - 140 cm. Kivet ovat lohkotuja ja niitä on säilynyt kaksi kerrosta. Saumat ovat leveitä ja niissä on suurehkoja saumakiviä. - Koillisviistoksen tarkempaa tutkimusta haittäsi yllä mainittu kivirakennelma.

Kirkon pohjoisseinä on n. 17 metrin mittainen. Pohjoisseinä on päin vastoin kuin kirkon muut seinät kaatunut yhdellä kertaa, koska kivet olivat erittäin lähekkäin toisiaan ja lyhyt sivu oli maata vasten. Sitä paitsi seinä on pahimmin rikkoutunut; vain itäosa oli jokseenkin hyvässä kunnossa. Seinän länsipäästä oli n. 7 m pintamuuria kokonaan sortunut ja tämä osa jouduttiin jättämään hieman kesken, koska kiviä ei voinut siirtää pois seinän juurelta.

Kirkon pohjoisseinän nykyinen korkeus on n. 110-180 cm. Kivet ovat osittain lohkottuja, osittain luonnonkiviä. Saumat ovat kapeampia kuin kirkon muissa seinissä, mutta niissäkin on käytetty saumakiviä.

Pohjoisseinän anturamuuri on erittäin vahva. Tekotapansa puolesta anturamuuri lähinnä liittyy itäseinän anturaan. Sen le-

veys on n. 30 - 60 cm ja korkeus n. 140 cm. Antura on tehty ilman laastia. Varsinaisen anturan ja seinän alareunan välissä on lisäksi n. 5 - 10 cm seinästä ulkoneva kivistä.

Pohjoisseinän kaivauksessa löytyneiden tiilien mittoja:

? x 15 x 10 2 kpl.

? x 15 x 9

? x ? x 10

? x ? x 9,5

? x ? x 9 2 kpl.

? x ? x 8

Kirkon luoteisviistos on myös verraten huonosti säilynyt.

Sen pituus on n. 5,5 m. Seinää on säilynyt n. 60 - 100 cm. Viistoksen ja pohjoisseinän välinen kulma on rikkoutunut ja pintamuuri on kokonaan rauennut. Kivet ovat osittain lohkotuja, osittain luonnonkiviä.

Viistoksen keskivaiheilla on n. 3 metrin levyinen oviaukon paikka, joka kuitenkin tässä vaiheessa jätettiin tarkemmista tutkimuksista.

Viistoksen anturaan ei myöskään tässä vaiheessa kajottu.

Kirkon länsiseinä on n. 7 metrin mittainen. Seinää on säilynyt 70 - 140 cm. Kivet ovat osittain lohkotuja, osittain luonnonkiviä. Saumoissa on runsaasti saumakiviä. Laasti on valkeaa ja verraten hienorakeista.

Länsipäädyn anturamuuri on tehty samaan tapaan kuin itäpä-

dyssä. Kivet ovat kooltaan vaihtelevia. Anturan leveys on n. 60 cm ja sen syvyys on n. 100 cm, millä tasolla pohjavesi jo tulee vastaan. Osa anturakivistä ei mene seinän alareunan alle, vaan kivet on asetettu aivan seinän juureen. Antura on tehty ilman laastia.

Kirkon lounaisviistos on n. 6 metrin mittainen. Sen korkeus on nykyisin n. 80-140 cm. Kivet ovat lohkottuja ja niitä on säilynyt kaksi kerrosta. Saumet ovat leveitä ja niissä on verraten suuria saumakiviä.

Viistoksen anturamuuri on verraten epämääräinen ja rikkonainen. Sen leveys on 40 - 50 cm.

Lounaisviistoksen ja eteläseinän välinen kulma on, kuten mainitsin, rikkoutunut. Kaivauksen tässä vaiheessa vaikuttaa siitä, että eteläseinä päättyy suurehkoon kulmakiveen, jonka alla on eräänlainen anturan vastine; kulmakiven alle on näet asetettu siitä ulkonevia, pitkänomaisia kiviä. Oletetun kulmakiven pinta on nykyisin valkoinen, mutta se johtuu siitä, että kiveä ympäröi rakennusjätekerros, josta kalkki on tarttunut kiveen. Olettamusta, että kysymyksessä on kulmakivi, tukee se, ettei kivi ole voinut romahtaa seinästä. Seinässä ei näet ole sille tarvittavaa tilaa, vaan se on tällä kohden verraten ehjä. Kulmakiven suuruus ulkonevalta osalta on n. 50 x 100 cm.

Kaivauksessa paljastuneiden tiilien mittoja:

25,5 x 13,5 x 8	cm	? x ? x 9,5	2 kpl.
? x 15,5 x 10,5		? x ? x 9	2 kpl.
? x 15 x 9,5		? x ? x 8,5	tumma
? x 14,5 x ?			
? x 12,5 x 10			

Kirkon sisäpuoleinen kaivaus ja kirkkotarhassa olevien rakennusjäännösten esiinkaivaminen on tarkoitus suorittaa ensi kesänä.

Kirkon ajoituskysymykseen en kaivausten tässä vaiheessa voi ottaa täysin perusteltua kantaa. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että Kosken keskiaikainen, P. Laurentiuksen kirkko sisältyy nyt esiinkaivetun kirkon muureihin. Varhaisimmassa asussaan kirkko olisi ollut pieni, suorakaiteen muotoinen kirkko, jonka katteena on ollut puinen tynnyriholvi. Täydellisen rinnakkaisilmion Kosken kirkolle muodostaisi täten Tuuloksen keskiaikainen kirkko. Edellistä olisi sitten 1600-luvulla korjattu, jolloin se sai 8-kulmaisen pohjakaavansa. Nykyisellään kirkko näet varmasti voidaan ajoittaa 1600-luvulle.

Henrik Lilius